

درس نامه روش تحقیق

مخطوف به رشته تفسیر و علوم قرآنی

دکتر سید عبدالله اصفهانی - دکتر محمود ابوزری

عضو هیات علمی دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم

دانشکده علوم قرآنی آمل

سرشناسه: اصفهانی، سید عبدالله، ۱۳۳۹-
عنوان و نام پدیدآور: درسنامه روش تحقیق معطوف به رشته تفسیر و علوم قرآنی / سید عبدالله اصفهانی، محمود ابوترابی
مشخصات نشر: قم: مارینا، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری: ۱۹۶ ص.

قیمت: ۸۰۰۰۰ ریال ISBN: ۹۷۸-۶۰۰-۶۶۲۱-۱۳-۵

وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا
یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس
موضوع: ۱. تحقیق - روش شناسی؛ ۲. تفسیر - تحقیق - روش شناسی؛ ۳. قرآن - علوم قرآنی - روش شناسی
شناسه افزوده (شخص): ابوترابی، محمود
رده بندی کنگره: ۴۰۴/۳/۶۵۸
رده بندی دیویی: ۲۹۷/۱۵۲ [۰۰۱/۴۲]

- عنوان: درسنامه روش تحقیق معطوف به رشته تفسیر و علوم قرآنی
- ناشر: مارینا
- مؤلفین: دکتر سید عبدالله اصفهانی، دکتر محمود ابوترابی
- نوبت چاپ: اول ۱۳۹۲
- چاپ: دژ
- تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه
- قیمت: ۸۰۰۰ تومان
- شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۶۲۱-۱۳-۵

فهرست منابع

مقدمه	۱۴
آیات قرآن	۱۴
روایات	۱۶
پیش‌گفتار	۱۸
برخی شواهد ناکارآمدی پایان‌نامه‌ها	۱۹
درس اول: کلیات	۲۱
هدف‌های آموزشی درس	۲۲
اهمیت و جایگاه پژوهش	۲۲
تعریف تحقیق	۲۳
تشریح ارکان شش‌گانه پژوهش در دیدگاه چهارم	۲۴
۱. اطلاعات	۲۴
۲. پردازش	۲۴
۳. انتظام	۲۴
۴. تعلق و گستره‌ی خاص	۲۴
۵. هویت جمعی	۲۵
۶. نوآوری	۲۵
ضرورت تحقیق	۲۵
هدف تحقیق	۲۶
شرایط پژوهشگر	۲۶
گزیده مطالب	۲۷
پرسش	۲۸
درس دوم: انواع مطالعات علمی	۲۹
هدف‌های آموزشی درس	۳۰
درآمد	۳۰
۱. پژوهش اصیل	۳۰

۳۰	۲. مطالعه بازپژوهانه
۳۱	۳. مطالعه توصیفی صرف یا «زمینه‌یابی»
۳۱	۴. مطالعه اطلاع‌رسانی
۳۲	۵. مطالعه مروری
۳۲	۶. مطالعه مروری فراگیر
۳۲	۷. تصحیح اثر دست‌نویس
۳۳	۸. تدوین متن آموزشی
۳۳	۹. ترجمه یک اثر
۳۳	جهت‌گیری پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد
۳۴	جهت‌گیری پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و سطح سه حوزوی
۳۴	جهت‌گیری پایان‌نامه‌های رساله دکتری و سطح چهار حوزوی
۳۶	گزیده مطالب
۳۷	پرسش
۳۸	درس سوم: روش‌شناسی تحقیق - روش‌های تحقیق عام
۳۹	هدف‌های آموزشی درس
۳۹	درآمد
۳۹	تعریف روش
۳۹	اهمیت روش
۴۰	آیا هر کاری، روش می‌خواهد؟ (برای مطالعه)
۴۰	الگوی کلی روش‌ها، چگونه است؟ (برای مطالعه)
۴۱	«روش تحقیق» چیست؟
۴۱	انواع روش‌های تحقیق
۴۳	تعریف انواع روش‌های تحقیق عمومی
۴۳	۱. تحقیق بنیادی
۴۴	۲. تحقیق کاربردی
۴۴	۳. تحقیق کاربردی مسأله‌محور
۴۴	۴. تحقیق کاربردی توسعه‌ای
۴۴	۵. تحقیق تاریخی
۴۵	گزیده مطالب
۴۶	پرسش

درس چهارم: ادامه روش تحقیق عام؛ رهیافت‌ها، روش‌ها، فنون و ابزارهای.....	۴۷
هدف های آموزشی درس.....	۴۸
درآمد.....	۴۸
۱. روش تحقیق توصیفی.....	۴۸
۲. روش تحقیق تحلیلی (علی).....	۴۸
۳. روش تحقیق تجربی.....	۴۹
۴. روش تحقیق نیمه تجربی.....	۴۹
۵. تحقیق هم‌بستگی یا هم‌خوانی.....	۴۹
۶. تحقیق میدانی.....	۴۹
۷. تحقیق کتابخانه‌ای‌های.....	۵۰
۸. تحقیق موردی.....	۵۰
۹. تحقیق ترکیبی سیستمی.....	۵۱
۱۰. تحقیق اکتشافی.....	۵۱
روی آورد یا رهیافت تحقیق.....	۵۲
روش.....	۵۲
نمونه‌هایی از «روش تحقیق».....	۵۲
ابزار و فنون تحقیق.....	۵۳
گزیده مطالب.....	۵۴
پرسش.....	۵۶
درس پنجم: اهمیت طرح تحقیق، عنوان تحقیق، کلیدواژه.....	۵۷
هدف های آموزشی درس.....	۵۸
درآمد.....	۵۸
مرحله اول: نوشتن «طرح تحقیق».....	۶۰
تعریف «طرح تحقیق».....	۶۱
اهمیت «طرح تحقیق».....	۶۱
نقش راهبردی «طرح تحقیق».....	۶۱
دو ابهام در تکمیل کاربرگ طرح تحقیق.....	۶۲
۱. فقدان استاندارد واحد در کاربرگ.....	۶۲
۲. پاسخ به یک پرسش.....	۶۲
استانداردهای «طرح تحقیق».....	۶۳
«عنوان» در طرح تحقیق.....	۶۳

۶۴	۱. مسیر به مسأله باشد
۶۴	۲. رسا و صریح باشد
۶۴	۳. درست ساخت باشد
۶۴	۴. کوتاه باشد
۶۵	۵. بدیع و نو باشد (نه تکراری)
۶۵	۶. جهت گیری پژوهشی داشته باشد
۶۵	کلیدواژه
۶۶	گزیده مطالب
۶۷	پرسش
۶۸	درس ششم: تعریف «موضوع» و شرح «مسأله تحقیق»
۶۹	هدف های آموزشی درس
۶۹	درآمد
۶۹	تعریف «موضوع» و «بیان مسأله» تحقیق
۷۰	تتبع موضوع محور چیست؟
۷۰	یافتن مسأله تحقیق
۷۰	ویژگی های «مسأله تحقیق» چیست؟
۷۲	مسأله ی نظری و عملی چیست؟
۷۳	تبدیل مشکل به مسأله
۷۳	فنون تبدیل «مشکل» به «مسأله»
۷۳	۱. تجزیه مشکل به مسأله
۷۳	۲. توصیه های در تجزیه مسأله کلی به مسأله جزئی پژوهشی
۷۵	کشف مسأله تحقیق (= مسأله تحقیق چگونه انتخاب شود)
۷۶	تفاوت «مسأله» با «پرسش»
۷۶	تفاوت «مسأله» با «مبانی»
۷۷	ارتباط مسأله تحقیق با چه اموری است؟
۷۷	شناخت و تبیین «مسأله پژوهشی»
۷۸	بیان مسئله
۷۸	«مراحل تحقیق مسئله محور» بطور کلی و اجمالی
۸۰	گزیده مطالب
۸۲	پرسش
۸۳	درس هفتم: فرضیه تحقیق، پیشینه، روش، ضرورت تحقیق و دامنه آن

۸۴	هدف های آموزشی درس
۸۴	درآمد
۸۴	تعریف فرضیه تحقیق
۸۵	فرآیند یا مراحل حل مسأله [یا مراحل تفکر] از دیدگاه منطقیان کدام‌اند؟
۸۵	کاربرد فرضیه
۸۶	فرضیه‌ی صحیح چگونه ایجاد می‌شود؟
۸۷	چگونه از صحت و جامعیت «فرضیه» مطمئن شویم؟
۸۷	فرضیه تحقیق با «نظریه» تفاوت دارد
۸۸	پیشینه تحقیق
۹۰	روش تحقیق
۹۱	ضرورت تحقیق
۹۱	دامنه تحقیق
۹۲	مدیریت زمان
۹۳	نمونه‌ای از جدول مدیریت زمان تحقیق
۹۴	گزیده مطالب
۹۶	پرسش
۹۷	درس هشتم: «اعتبارسنجی» و «ورود اطلاعات در فرآیند تحقیق»
۹۸	هدف های آموزشی درس
۹۸	درآمد
۹۹	مرحله‌ی دوم: اجرای طرح تحقیق
۹۹	مهارت‌های روشی
۹۹	الف. مهارت نرم افزارانه
۹۹	ب. مهارت سخت‌افزارانه
۱۰۰	مرحله اول: تشکیل پرونده‌ی علمی
۱۰۰	مراحل پنج گانه تشکیل پرونده علمی
۱۰۰	مرحله فرعی اول. اعتبارسنجی منابع
۱۰۴	روش اعتباریابی کتاب‌ها
۱۰۶	مرحله فرعی دوم: ورود اطلاعات یا «داده‌های شایسته»
۱۰۹	گزیده مطالب
۱۱۱	پرسش

درس نهم: «شناسایی و اقتصای منابع تحقیق» و «تهیه منابع» و «چینش تاریخی

منابع».....	۱۱۲
هدف های آموزشی درس.....	۱۱۳
درآمد.....	۱۱۳
مرحله فرعی سوم: شناسایی و استقصای منابع تحقیق.....	۱۱۳
رده بندی کنگره.....	۱۱۴
رده بندی دیویی.....	۱۱۶
کلید واژه.....	۱۱۸
مرحله فرعی چهارم: تهیه و در اختیار قرار گرفتن منابع.....	۱۱۹
مرحله فرعی پنجم: چینش تاریخی منابع.....	۱۱۹
گزیده مطالب.....	۱۲۰
پرسش.....	۱۲۱
درس دهم: «فیش برداری و طبقه بندی اطلاعات» و «سنجش و پردازش.....	۱۲۲
هدف های آموزشی درس.....	۱۲۳
درآمد.....	۱۲۳
اجرای طرح تحقیق بر اساس مهارت های سخت افزارانه.....	۱۲۳
مرحله دوم: فیش برداری اطلاعات - طبقه بندی اطلاعات.....	۱۲۳
الف. فیش برداری (= ثبت اطلاعات).....	۱۲۳
ب. طبقه بندی اطلاعات.....	۱۲۹
اصول طبقه بندی.....	۱۲۹
مرحله سوم: تجزیه و تحلیل و سنجش و پردازش، تدبیر در یادداشت ها،.....	۱۳۰
نقد و ارزیابی مطالب جمع آوری شده.....	۱۳۱
روش نقد نظریه ها.....	۱۳۱
پردازش اطلاعات، محتاج دو گونه ابزار است.....	۱۳۲
اول) تدبیر در یادداشت ها.....	۱۳۲
دوم) نوشتن تحلیل ذهنی.....	۱۳۴
سوم) اصلاح، تکمیل و بازنویسی یادداشت ها.....	۱۳۴
گزیده مطالب.....	۱۳۵
پرسش.....	۱۳۸

درس یازدهم: اهمیت گزارش تحقیق و انواع آن، اجزای پایان نامه،.....

۱۳۹

۱۴۰	هدف های آموزشی درس
۱۴۰	درآمد
۱۴۰	اهمیت و شیوه نگارش پایان نامه و رساله
۱۴۰	گزارش پژوهش
۱۴۰	اهمیت «گزارش پژوهش»
۱۴۱	«انواع گزارش» در فرایند پژوهش
۱۴۲	تفاوت رساله با مقاله پژوهشی
۱۴۳	اجزای رساله
۱۴۴	۱. عنوان فارسی
۱۴۷	۱-۲. صفحه بسم الله
۱۴۷	۱-۳. صفحه عنوان
۱۴۷	۱-۴. بیان حقوق
۱۴۷	۱-۵. صفحه تقدیم یا اهدا
۱۴۷	۱-۶. صفحه تقدیر و تشکر
۱۴۸	۱-۷. صفحه تأییدیه
۱۴۸	۲. چکیده
۱۴۸	دو هدف مهم چکیده نویسی در پایان نامه ها و مقاله پژوهشی
۱۴۹	اصول و قواعد چکیده نویسی
۱۵۰	گزیده مطالب
۱۵۲	پرسش
۱۵۳	درس دوازدهم: فهرست نویسی، پیش گفتار، فصول پایان نامه، خاتمه تحقیق
۱۵۴	هدف های آموزشی درس
۱۵۴	درآمد
۱۵۴	۳. فهرست ها
۱۵۵	۴. پیش گفتار
۱۵۵	۵. فصل کلیات (یا مقدمه)
۱۵۶	الف. کلیات تحقیق (یا ادبیات تحقیق)
۱۵۶	نتایج تحقیق
۱۵۶	ب. مفهوم شناسی
۱۵۷	۶. سایر فصول پایان نامه
۱۵۷	۷. خاتمه تحقیق (یا نتیجه)
۱۵۹	گزیده مطالب

۱۶۰	پرسش
۱۶۱	درس سیزدهم: ارجاع نویسی، پیوست ها، کتاب شناسی در پایان نامه
۱۶۲	هدف های آموزشی درس
۱۶۲	درآمد
۱۶۲	۸. ارجاع نویسی
۱۶۳	اهداف ارجاع نویسی
۱۶۳	شیوه ارجاع نویسی
۱۶۴	شیوه ارجاع در پاورقی
۱۶۴	نقل قول مستقیم و غیرمستقیم
۱۶۵	۹. پیوست ها
۱۶۵	نمایه ها
۱۶۶	۱۰. فهرست منابع (یا کتابشناسی)
۱۶۶	اصول و قواعد تهیه فهرست مأخذ
۱۶۹	گزیده مطالب
۱۷۱	پرسش ها
۱۷۲	درس چهاردهم: شیوه تدوین مقاله پژوهشی
۱۷۳	هدف های آموزشی درس
۱۷۳	درآمد
۱۷۳	تدوین مقاله پژوهشی
۱۷۴	عنوان مقاله پژوهشی
۱۷۴	نام پژوهشگر
۱۷۴	چکیده
۱۷۴	کلیدواژه
۱۷۴	بیان مسأله (یا مقدمه مقاله)
۱۷۵	بدنه اصلی مقاله پژوهشی
۱۷۵	نتیجه مقاله پژوهشی
۱۷۵	یادداشت ها
۱۷۶	تشکر (در مقاله پژوهشی)
۱۷۶	فهرست منابع (یا کتابشناسی)

گزیده مطالب	۱۷۷
پرسش ها	۱۷۸
درس پانزدهم: اصول و شیوه های نگارش پایان نامه ها و مقالات علمی	۱۷۹
هدف های آموزشی درس	۱۸۰
درآمد	۱۸۰
۱. درست نویسی	۱۸۰
۲. رسا نویسی	۱۸۰
۳. کاربرست «زبان علمی»	۱۸۱
۴. رعایت «زبان معیار»	۱۸۱
۵. شیوا نویسی	۱۸۱
۶. گزیده نویسی	۱۸۲
۷. انسجام منطقی ساختار	۱۸۲
۸. تنزیه نویسی (= رعایت ادب نوشتاری)	۱۸۳
۹. به کارگیری نشانه های نگارشی (یا علایم سجاوندی)	۱۸۳
نشانه های نگارشی شکلی	۱۸۴
نشانه های غیر شکلی	۱۸۹
پاراگراف بندی	۱۸۹
تیتربندی (عنوان بندی) متن	۱۹۰
۱۰. صفحه آرایی (یا زیباسازی متن)	۱۹۰
گزیده مطالب	۱۹۲
پرسش ها	۱۹۴
فهرست منابع	۱۹۵

مقدمه

الحمد لله و صلوات الله علی محمد و آله الطاهرين.

خدای سبحان انسان را در بهترین آفرینش و قویم‌ترین حال از میان تمام مخلوقاتش ظهور بخشید. و در بستر گرایش به کمال طلبی فطری‌اش، احساس دانایی، زیبایی، نیکی، کنجکاو و مذهبی و غیره قرار داده؛ و بر این وصف، روحیه جستجوگری و حقیقت‌جویی در بعد نظر و عمل را در وجودش نهادینه کرد.

پروردگار مهربان جهانیان در قرآن مجید جهت تبلور یافتن قوه و استعداد کرامت ذاتی و «حقیقت‌شناسی و حقیقت‌طلبی» انسان از «روش پرسش‌گری» بهره‌جسته و با طرح بیش از ۱۱۰۰ ادوات و جمله‌های سؤالی در حوزه‌های اعتقادی و اخلاقی و رفتاری مسیر هدایتش را هموار نموده است.

از طرف دیگر، انسان با علم و برهان می‌تواند به وادی نور معرفت و حکمت پا نهاده و از ظلمت جهل و غرور رهیده تا همای سعادت و رستگاری درخور مقامش را در آغوش کشد و این گوهر گران‌بها نصیبش نشود مگر به «تحقیق و بحث و تبیین».

با این نگاه، بایسته است در این آغاز، به چند آیه از کلام الهی و حدیث از وارثان کتاب آسمانی نظر اندازیم:

آیات قرآن

«ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ»؛

«باحکمت و اندرز نیکو، به راه پروردگارت دعوت نما! و با آن‌ها به روشی که نیکوتر است دلال و مناظره کن! پروردگارت، از هر کسی بهتر می‌داند چه کسی از راه او گمراه شده است و او به هدایت یافتگان داناتر است.»

«قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ إِنَّ اللَّهَ عَلَى

كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ^۱؛

«بگو: در زمین بگردید و بنگرید خداوند چگونه آفرینش را آغاز کرده است؟ سپس خداوند (به همین گونه) جهان آخرت را ایجاد می‌کند یقیناً خدا بر هر چیز توانا است!»
«قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ»^۲؛

«بگو: روی زمین گردش کنید! سپس بنگرید سرانجام تکذیب کنندگان آیات الهی چه شد؟!»

«قُلْ انظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالتَّنْذِرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ»^۳؛

«بگو: نگاه کنید چه چیز (از آیات خدا و نشانه‌های توحیدش) در آسمان‌ها و زمین است! اما این آیات و اندازها به حال کسانی که (به خاطر لجابت) ایمان نمی‌آورند مفید نخواهد بود!»

«فَانْظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُخَيِّ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَلِكَ لَمُحْيٍ الْمَوْتَى وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»^۴؛

«به آثار رحمت الهی بنگر که چگونه زمین را بعد از مردنش زنده می‌کند چنین کسی (که زمین مرده را زنده کرد) زنده کننده مردگان (در قیامت) است و او بر همه چیز تواناست!»

«انْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَلِلْآخِرَةِ أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا»^۵؛

«ببین چگونه بعضی را (در دنیا بخاطر تلاش‌شان) بر بعضی دیگر برتری بخشیده‌ایم درجات آخرت و برتری‌هایش، از این هم بیشتر است!»

۱. عنکبوت/۲۰.

۲. أنعام/۱۱.

۳. یونس/۱۰۱.

۴. الروم/۵۰.

۵. الإسراء/۲۱.

«وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ»؛

«و اگر از آن‌ها بپرسی: چه کسی آسمان‌ها و زمین را آفریده؟ حتماً می‌گویند: خدا! بگو: آیا هیچ درباره معبودانی که غیر از خدا می‌خوانید اندیشه می‌کنید که اگر خدا زیانی برای من بخواهد، آیا آن‌ها می‌توانند گزند او را برطرف سازند؟! و یا اگر رحمتی برای من بخواهد، آیا آن‌ها می‌توانند جلو رحمت او را بگیرند؟! بگو: خدا مرا کافی است و همه متوکلان کنه‌ها بر او توکل می‌کنند!»

روایات

از أميرمؤمنان (ع): «الحقيقة محو الموهوم مع صحو المعلوم»^۱؛ «حقیقت، از بین بردن خیالات و شفاف کردن واقعیات‌هاست»
 «استدراک فساد النفس من أنفع التحقيق»^۲؛ «اصلاح و جبران فساد نفس از پر منفعت‌ترین تحقیقات است.»

«لا سنة أفضل من التحقيق»^۳؛ شیوه و سیره‌ای برتر از تحقیق نیست.
 «لا عمل كالتحقيق»^۴؛ هیچ کاری (از جهت ارزش، منافع و ...) همچون کار تحقیق نیست.

«ألا و إن من تورط في الأمور من غير نظر في العواقب فقد تعرض لمفدحات

۱. زمر/۳۸

۲. آملی، سید حیدر، نقد النقود؛ تهران: وزارت فرهنگ و آموزش عالی؛ ج ۱؛ ۱۳۶۸؛ ص ۶۸۰

۳. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد؛ غرر الحکم و درر الکلم، مصحح: رجائی، سید مهدی؛ قم: دار الکتاب الاسلامی، ج ۲؛ سال ۱۴۱۰ق؛ ص ۷۹.

۴. همان؛ ص ۷۷۶.

۵. همان؛ ص ۷۶۸.

النَّوَابِ^۱؛ هوشیار و آگاه باشید! محققا هر کسی در کارها بدون مطالعه در نتایج و پیامدهای آن وارد شود همانا (خود را) در معرض تلخی ها و سنگینی حوادث قرار داده است.

«أَحْزَمُ النَّاسِ مَنْ كَانَ الصَّبْرَ وَالنَّظَرَ فِي الْعَوَاقِبِ شِعَارَهُ وَ دُثَارَهُ^۲؛ آینده نگرترین و احتیاط کننده ترین آن کس است که صبوری و مطالعه ی در پیامدها؛ شیوه ظاهری و باطنی و سیره پایدار و غیر پایدارش در امور است.

«إِذَا كَتَبْتَ كِتَابًا فَأَعِدْ فِيهِ النَّظَرَ قَبْلَ خَتْمِهِ فَإِنَّمَا تَخْتِمُ عَلَى عَقْلِكَ^۳؛ هرگاه مکتوبی را به نگارش در آوردی؛ قبل بستن و مهر نهادن آن، بازخوانی اش نما؛ چون آن مکتوب نشانگر (توانمندی) نیروی عقل توست.

«بِالنَّظَرِ فِي الْعَوَاقِبِ تَوْضُحُ الْمَعَاطِبِ^۴؛ با مطالعه و دقت در پیامدهای کارها از (لغزش ها) و سرزنش های آن ها در آرامش خواهی بود.

«امْخُضُوا الرِّأْيَ مَخْضَ السَّقَاءِ يَنْتِجُ سَدِيدَ الْإِرَاءِ^۵؛ با نهایت توان اندیشه ها را مانند مشک حرکت و تکان سخت دهید تا دیدگاه و نظرهای استوار از آن ها پدید آیند.

«أَقْرَبُ الْإِرَاءِ مِنَ النَّهْيِ أَبْعَدُهَا مِنَ الْهَوَى^۶؛ عاقلانه ترین رأی و نظرها کم تأثیر پذیرترین آن هاست از امیال و هواها.

«خَيْرُ الْإِرَاءِ أَبْعَدُهَا مِنَ الْهَوَى وَ أَقْرَبُهَا مِنَ السَّدَادِ^۷؛ بهترین دیدگاه ها دورترین آن ها از هوا و خواهش های نفسانی بوده (لذا) از استوارترین و کم خلل ترین آن دیدگاه ها

۱. همان؛ ص ۱۷۸.

۲. همان؛ ص ۲۱۰.

۳. همان؛ ۲۹۴.

۴. همان؛ ۳۰۵.

۵. همان؛ ص ۱۵۸.

۶. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد؛ تصنیف غرر الحکم و درر الکلم؛ مصحح: مصطفی درایتی؛ قم؛ دفتر تبلیغات؛

چ اول؛ ۱۳۶۶ ش؛ ص ۶۵.

۷. همان؛ ص ۶۴.

خواهد بود.

«أَنَا وَإِنَّ اللَّيِّبَ مَنْ اسْتَقْبَلَ وَجْهَهُ الْآرَاءِ بِفِكْرِ صَائِبٍ وَنَظَرَ فِي الْعَوَاقِبِ»؛ هوشیار و آگاه باشید! محققا عمیق نگرتین کسی است که با اندیشه درست منطقی و مطالعه پیامدهای امور، از دیدگاه ها و نظرات مختلف دیگران استقبال کند.

«مَنْ جَهَلَ وَجْهَهُ الْآرَاءِ أَعْيَبَهُ الْحَيْلُ»؛ هر کسی به دیدگاه های مختلف (در کاری) نادان باشد چاره اندیشی ها او را خسته نماید.

«لَا يَنْفَعُ اجْتِهَادٌ بَغَيْرِ تَحْقِيقٍ»؛ تلاش و کوشش بدون تحقیق (و عمل نظام مند) ثمری نخواهد داد.

«قَدَّرْ ثُمَّ اقْطَعْ وَفَكِّرْ ثُمَّ انْطِقْ وَتَبَيَّنْ ثُمَّ اَعْمَلْ»؛ مهندسی کرده و طرح بده سپس تجزیه و جدا کرده ((در آن ها) اندیشه نما سپس به گزارش (شفاهی و مکتوب) آن و به توضیح و تحلیل آن اقدام نما آنگاه آن را اجرا کن.

پیش گفتار

دانش های متعلق به حوزه ی دین پژوهی در دهه های اخیر از رشد و توسعه ی کمی فراوان برخوردار بودند. رشد دانش های مختلف در حوزه ی مطالعات دینی، محتاج تأسیس و رشد روش ها و ابزارهای مناسب پژوهش در این گستره ی معرفتی است. بعنوان مثال: چگونه می توان بدون روش شناسی مطالعات تفسیری، علوم قرآنی به توسعه ی این دو دانش پرداخت؟ از این رو، «روش تحقیق» یکی از مباحث مقدماتی در هر دانش است.

علم از مسأله فربه می شود، و مسأله در مطالعات نظام مند بوجود می آید و با پژوهش و تحقیق روش مند، تحلیل شده و پاسخ داده می شود. بنابراین پژوهش «به معنای فرایند نظام مند در جمع آوری و پردازش اطلاعات که متعلق به گستره ی خاصی از علوم است و

۱. همان؛ ص ۵۵.

۲. همان؛ ص ۴۴۳.

۳. همان؛ ص ۶۱.

۴. همان.

دارای هویت جمعی بوده و متضمن نوآوری است^۱؛ عامل تولید علم و توسعه‌ی دانش است.

مطالعات دینی، چارچوب نظری خاصی دارد و محتاج تأسیس و رشد «روش‌شناسی خاص مطالعات دینی» است. شناخت و ممارست «روش تحقیق» عام یا خاص هر رشته علمی از چند جهت به پژوهش‌گر در رسیدن به اهداف مورد نظر یاری می‌رساند:

۱. موجب مصونیت پژوهش از خطاهاست، زیرا پژوهشگر با شناخت «روش تحقیق» به طور ضابطه‌مند وارد جمع‌آوری اطلاعات، تجزیه و تحلیل و پردازش و نتیجه‌گیری می‌شود. از این رو احتمال وقوع لغزش در پژوهش به حداقل می‌رسد.

۲. موجب تسریع پژوهش است، زیرا شناخت و به کارگیری «روش تحقیق» در هر علم، بر سرعت مطالعه و پژوهش می‌افزاید.

۳. عامل تعمیق پژوهش است، زیرا شناخت و به کارگیری «روش‌های تحقیق نو و روزآمد» موجب ژرف‌اندیشی و تعمیق پژوهش شده و پژوهشگر را از سطحی‌نگری باز می‌دارد.

۴. موجب روزآمد شدن پژوهش است، زیرا توجه پژوهشگر به «روش تحقیق» ابزار آگاهی وی از «شیوه‌های نوین پژوهش» شده، در نتیجه موجب آرایه‌ی پژوهش نوآمد می‌شود.

لذا ضرورت آموزش روش تحقیق ویژه‌ی رشته‌ی الهیات و معارف اسلامی در دوره‌های تحصیلات تکمیلی کارشناسی ارشد یا سطح ۳ حوزوی و دکتری یا سطح ۴ حوزوی، مورد توجه مدیران در دانشگاه و حوزه قرار گرفته است. و در سال‌های اخیر نیز، به پژوهش‌های پایانی سطح دو یا کارشناسی در مراکز آموزشی و حوزوی توجه ویژه شده است.

برخی شواهد ناکارآمدی پایان‌نامه‌ها

نظام‌مند نبودن پایان‌نامه‌ها در حوزه‌ی مطالعات دینی؛ فقدان اصول و روش‌های پژوهشی در مطالعات دینی؛ موجب انحراف پایان‌نامه‌ها از جهت‌گیری پژوهشی، به سوی اطلاع‌رسانی، تتبعات موضوع‌محورانه، مطالعات پراکنده و... شده است.

۱. فرامرز قراملکی؛ احد؛ روش‌شناسی مطالعات دینی؛ مشهد؛ دانشگاه علوم اسلامی رضوی؛ چ ۱؛ ۱۳۸۰؛ ص ۲۵.

پرسش‌های ذیل، آزمونی در زمینه ناکارآمدی و اثربخش نبودن برخی پایان‌نامه‌ها در حوزه‌ی مطالعات دینی است:

۱. چند مقاله‌ی علمی از این پایان‌نامه‌ها در مجلات علمی - پژوهشی داخل و خارج منتشر می‌شود. (چقدر تولید علم می‌کند؟)
 ۲. چه مقدار از آن‌ها مورد ارجاع و توجه و مطالعه‌ی دانشمندان قرار می‌گیرد؟
 ۳. چه میزان از نیازهای پژوهشی و معضلات نظری و عملی کشور بوسیله‌ی این پایان‌نامه‌ها پاسخ داده می‌شود؟
- در پایان با فروتنی از همه اساتید مجرب و همکاران گرامی، امیدمند نقد، تکمیل و بازسازی این اثر هستیم. زیرا بر این باوریم که اتقان و استواری هر دستاورد علمی، محتاج نکته‌سنجی فرهیختگان پیش‌کسوت می‌باشد.